

Свідер О.П.,
*к.е.н., старший викладач кафедри економіки підприємства,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський*

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ПРЯМОГО ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

Розглядається питання формування ефективного механізму прямого іноземного інвестування в умовах інституційної економіки.

Ключові слова: *прямі іноземні інвестиції, інституційна економіка, ефективність.*

Перший історичний період еволюційного розвитку інституційного середовища прямого іноземного інвестування відбувався протягом 1870 р. – кінець 1920 р. Серед найбільш важливих характеристик даного етапу доцільно виділити наступні: 1) зародження міжнародних монополій у формі картелів, трестів, синдикатів та концернів у країнах Західної Європи (передусім в Німеччині) та США, як основного інституту іноземного інвестування; 2) початок процесів зрощування промислового та банківського капіталів з формуванням потужних фінансових груп.

Посилення ролі інституту держави в регулювання прямого іноземного інвестування було характерним для другого етапу розвитку процесу інституціоналізації прямого іноземного інвестування протягом 1930 р. – 1945 р. Даний період характерний тим, що економіка розглядається як «єдина урівноважена система» приватного і державного господарства. Ситуація в інвестиційній сфері характеризується спрямованістю діяльності інститутів інвестування на захист національних інтересів, посиленням мілітаристської складової в інвестиційних стратегіях міжнародних монополій.

Можна виділити основні проблемні моменти та недоліки законодавчої бази регулювання прямого іноземного інвестування в Україні, зокрема:

1) відставання сучасного законодавчо-нормативно забезпечення прямого іноземного інвестування від реального процесу перетворень, які відбуваються в національній економіці;

2) громіздкий характер, нестабільність, відсутність комплексного підходу і стратегічної спрямованості;

3) недостатній ступінь гармонізації вітчизняних правових стандартів, норм з європейськими та міжнародними вимогами;

4) наявність багатьох протиріч щодо трактуванні деяких положень у чинних законодавчо-нормативних актах щодо регулювання діяльності іноземних інвесторів на території України, незважаючи на той факт, що

встановлений в Україні національний режим для іноземних інвесторів є загальновизнаним у практиці розвинених країн [2, с. 73].

Зазначимо, що однією із важливих умов активізації залучення прямих іноземних інвестицій у вітчизняні суб'єкти господарської діяльності є не лише декларування, а реальне забезпечення реалізації держаних гарантій для іноземних інвесторів.

Однак, дослідження чинного законодавчо-нормативного забезпечення прямого іноземного інвестування в Україні дозволяє зробити об'єктивний висновок щодо недосконалості сучасного процесу реалізації гарантійних прав іноземних інвесторів.

Так, згідно статі 10 Закону України «Про режим іноземного інвестування» законодавець передбачає форми захисту прав іноземних інвесторів в Україні, а саме: виплата компенсації у разі застосування державою примусового вилучення власності та відшкодування збитків, заподіяних державними органами та їхніми посадовими особами [5]. Проте, у даному Законі не визначено такі важливі моменти, як: строки здійснення таких виплат; особа, яка має виконувати дані зобов'язання; джерела фінансування даних виплат.

Тому, у рамках даного дослідження вважаємо за доцільне проаналізувати види основних державних гарантій іноземних інвесторів в Україні та представити характеристику особливостей форм реалізації даних гарантій у вітчизняній практиці.

Перш за все, зауважимо, що право на отримання пільг і гарантій мають лише зареєстровані іноземні інвестиції відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання іноземних інвестицій та кредитування» № 2155-VI від 27.04.2010 р. [3].

Гарантії у разі зміни законодавства надаються у випадку, якщо спеціальне законодавство України в подальшому змінює умови захисту іноземних інвестицій, що вже зазначені у певних законах України [3], то до іноземних інвестицій протягом 10 років на вимогу іноземного інвестора застосовується спеціальне законодавство, що діяло на момент реєстрації інвестицій.

Реалізація гарантій повернення інвестицій у разі припинення інвестиційної діяльності передбачає, що інвестор має право на повернення не пізніше 6 місяців із дня припинення інвестиційної діяльності своїх інвестицій у сумі фактичного внеску без сплати мита, а також доходів із цих інвестицій за реальною ринковою вартістю на момент припинення інвестиційної діяльності [3].

Після сплати іноземними інвесторами податків, зборів та інших обов'язкових платежів їм гарантується безперешкодний і негайний переказ за кордон їх прибутків, доходів та інших коштів в іноземній валюті, одержаних на законних підставах внаслідок здійснення іноземних інвестицій. Так, порядок переказу іноземним інвесторам їх прибутків, доходів та інших коштів визначається НБУ.

Забезпечення гарантій компенсації та відшкодування збитків іноземним інвесторам передбачає, що іноземні інвестори мають право на відшкодування збитків, включаючи упущену вигоду і моральну шкоду, завдану їм в результаті дій або бездіяльності державних органів України чи їх посадових осіб.

Так, усі витрати і збитки, завдані внаслідок незаконних дій мають бути відшкодовані на основі поточних ринкових цін та (або) обґрунтованих оцінок, підтверджених незалежними аудиторами. Слід зазначити, що на суму компенсації нараховуються відсотки згідно із середньою ставкою відсотка, за яким лондонські банки надають позики першокласним банкам на ринку євровалют (ЛІБОР).

Процес реалізації гарантії використання доходів, прибутків та інших коштів, одержаних від іноземних інвестицій, на території України передбачає, що доходи, прибутки та інші кошти, одержані від іноземних інвестицій на території України, можуть бути реінвестовані в економіку України.

Гарантії від націоналізації та реквізиції (примусових вилучень, а також не законних дій державних органів та їх посадових осіб) забезпечуються наступними шляхами: 1) іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації; 2) державні органи не можуть реквізувати іноземні інвестиції, за винятком рятівних заходів у випадках стихійного лиха, аварій, епідемій, тощо.

Поряд із забезпеченням гарантій прямого іноземного інвестування механізм державного регулювання даного процесу передбачає реалізацію ряду відповідних обмежень та заборон для іноземних інвесторів, що обумовлено реальною необхідністю забезпечення економічної безпеки України в умовах глобалізованого бізнес-середовища.

Відповідно до чинного вітчизняного законодавства іноземні інвестиції можуть вкладатися в будь-які об'єкти інвестування, які не заборонені законами України. Таким чином, не важко помітити, що даний підхід є надто узагальненим для визначення спектру можливих конкретних об'єктів прямого іноземного інвестування, що породжує ще ряд додаткових питань у даному процесі.

Тоді як, відповідно до положення ч. 3 ст. 7 Закону України «Про режим іноземного інвестування», законами України можуть визначатися території, на яких діяльність іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється, виходячи з вимог забезпечення національної безпеки [5].

Інституційне середовище прямого державного регулювання прямого іноземного інвестування є важливим механізмом, що подає чіткі сигнали іноземним інвесторам та вагомим чином впливає на масштаб та якість залученого капіталу в економіку країни. Однак, у даному контексті слід наголосити на тому, що сьогодні в Україні розвиток інституційного середовища продовжує залишатися одним із ключових проблемних

моментів забезпечення ефективного функціонування механізму державного регулювання прямого іноземного інвестування в Україні.

Тому, вважаємо за доцільне розглянути більш детально основних суб'єктів та особливості інституційного середовища державного регулювання прямого іноземного інвестування. Природа функціонування інституційного середовища державного регулювання прямого іноземного інвестування передбачає гармонійну взаємодію прямих і непрямих ринкових суб'єктів, а також відповідно їх вплив на рівень активності та ефективності діяльності іноземних інвесторів.

Суб'єктами (інститутами) інвестиційного середовища державного регулювання прямого іноземного інвестування є відповідні регулюючі та контролюючі органи, тоді як об'єктами даного середовища є власне іноземні інвестори економіки України. Так, залежно від особливостей характеру і ступеня впливу усі суб'єкти інституційного середовища державного регулювання прямого іноземного інвестування поділяють на прямі і непрямі суб'єкти, функціонування яких впливає на ефективність діяльності іноземних інвесторів на міро та макроекономічному рівнях [2, с. 73].

З урахуванням особливостей вітчизняної практики, серед прямих суб'єктів інституційного середовища державного регулювання прямих іноземних інвестицій необхідно виділити такі: Верховна Рада України, яка здійснює законотворчу діяльність; Кабінет Міністрів України забезпечує регулятивну та управлінську діяльність; Національний Банк України реалізує державну грошово-кредитну політику; Державна податкова служба України визначає нормативні положення; Антимонопольний комітет; Міністерство юстиції України виконує загальні нормотворчі функції в державі.

Слід зазначити, що принципово важливу роль для формування інституційного середовища ефективного державного регулювання прямого іноземного інвестування відіграє уряд країни, який формує бюджетну, грошово-кредитну, податкову та амортизаційну політику. Тоді, як з іншої сторони на динаміку активності процесу прямого іноземного інвестування суттєво впливає рівень розвитку фондової і фінансової інфраструктури національної економіки. Однак, в інвестиційному середовищі для забезпечення раціонального функціонування механізму державного іноземного інвестування слід обов'язково враховувати особливості взаємозв'язку та взаємодії вище зазначених факторів, оскільки вектор їх дії може бути навіть двостороннім.

Так, інвестиційна та кредитна репутація уряду впливає на фондові індикатори. Тоді, як низький рівень активності портфельних інвесторів на внутрішньому ринку країни є свідченням недовіри інвесторів до економічної політики даної країни.

Отже, для формування привабливого інвестиційного середовища та забезпечення ефективного процесу прямого іноземного інвестування у

національну економіку необхідне комплексне раціональне використання, як державних, так і ринкових важелів.

Тому, у даному контексті набуває актуальності дослідження ключових факторів формування ефективного механізму державного регулювання прямого іноземного інвестування в інституційній економіці.

Таблиця 1

Характеристика суб'єктів інституційного середовища державного регулювання забезпечення ефективного прямого іноземного інвестування в Україні

Суб'єкти інституційного середовища державного регулювання ПІІ в Україні	
Прямі суб'єкти інституційного середовища державного регулювання ПІІ	Непрямі суб'єкти інституційного середовища державного регулювання ПІІ
- Президент України видає укази та розпорядження щодо створення робочих та інших спеціальних груп для формування інвестиційної політики держави та розробки пропозицій відносно стимулювання інвестиційної діяльності	- Міністерство закордонних справ України забезпечує умови для укладення міжнародних договорів у сфері прямих іноземних інвестицій
- Верховна Рада України приймає закони щодо регулювання іноземних інвестицій	- Фонд державного майна здійснює розгляд умов участі іноземних інвесторів у приватизації державного майна
- Кабінет міністрів України розробляє та реалізує державну політику у сфері ПІІ, скеровує та координує органи центральної виконавчої влади та місцеві органи виконавчої влади щодо залучення та використання іноземних інвестицій	- Український банк реконструкції та розвитку забезпечує створення сприятливих умов для розвитку економіки України через сприяння розвитку інноваційної та інвестиційної діяльності і підтримку вітчизняного виробника
- Національний банк України регулює валютні курси та фінансово-кредитні операції	- Зовнішньоекономічна Рада реалізує функції щодо координації діяльності суб'єктів ЗЕД в єдиному центрі та здійснює координаційну роботу щодо реалізації структурної, макроекономічної, інституційної політики
- Міністерство фінансів України здійснює реалізацію та контроль фінансової, бюджетної, податкової, митної політики	- Рада вітчизняних та іноземних інвесторів здійснює розробку рекомендацій у сфері державної політики по залученню вітчизняних та іноземних інвестицій в економіку України
- Міністерство економічного розвитку і торгівлі України забезпечує захист інтересів держави; здійснення міжвідомчої координації з питань міжгалузевого співробітництва України та ЄС; реалізація державної політики з	- Державне агентство України з інвестицій та управління національними проектами приймає участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері інвестицій та інноваційної діяльності.

питань створення та функціонування СЕЗ; розробка інвестиційних проєктів, відбір інвестиційних програм; координація реалізації інвестиційних проєктів; розробка заходів щодо залучення прямих іноземних інвестицій; підтримка розвитку експортно-імпортних операцій тощо	До складу даного агентства входять наступні структури: - Державна інвестиційна компанія - Національне агентство України з іноземних інвестицій та розвитку
- Міністерство юстиції України забезпечує виконання загальних нормотворчих функцій в державі	- Представництво міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів в Україні забезпечує вирішення інвестиційних спорів між суб'єктами інвестиційної діяльності
- Державна податкова служба України здійснює моніторинг та контроль за дотриманням діючого податкового законодавства іноземними інвесторами	- Торгово-промислова палата України, у структурі якої функціонує Міжнародний комерційний арбітраж України
- Антимонопольний комітет забезпечує контроль за дотриманням іноземними інвесторами (передусім ТНК) норм антимонопольного законодавства, моніторинг розподілу ринку між його учасниками)	

**Джерело: побудовано на підставі [2, с. 73]*

Забезпечення успішної реалізації мети процесу державного регулювання прямого іноземного інвестування в інституційній економіці потребує реалізації ряду ключових цілей даного процесу, серед яких доцільно виділити наступні: 1) спрямування потоків прямих іноземних інвестицій у галузі, що є пріоритетними для забезпечення подальшої трансформації економіки країни-реципієнта; 2) ліквідація перешкод на шляху руху прямих іноземних інвестицій за рахунок уніфікації механізмів їх регулювання; 3) сприяння лібералізації інвестиційних режимів країн-реципієнтів та захисту прямих іноземних інвестицій від політичних та інших ризиків; 4) підвищення координації і активізація контролю за прямими іноземними інвестиціями з метою досягнення країнами-реципієнтами економічної та валютно-фінансової стабільності; 5) забезпечення уникнення суперечностей (внаслідок неузгодженості національного законодавства) між прямими іноземними інвесторами (у т.ч. ТНК) та країнами-реципієнтами; 6) формування єдиних підходів до оцінки впливу різних аспектів діяльності іноземних інвесторів на економічний розвиток країни-реципієнта; 7) забезпечення більшої соціальної відповідальності іноземних інвесторів за наслідки їх діяльності на території країни-реципієнта; 8) нейтралізація негативних наслідків від нераціональної поведінки іноземних інвесторів в країні-реципієнті; 8) сприяння розвитку підприємництва в країні-реципієнті [2, с. 36].

Слід зазначити, що об'єктами державного регулювання прямого іноземного інвестування в інституційній економіці є ряд питань, які регулюються державою у процесі формування та реалізації політики іноземного інвестування. Так, до даного ряду питань можна віднести наступні питання: 1) законодавчої регламентації визначення іноземного інвестора, основних видів і форм прямих іноземних інвестицій; 2) участі іноземних інвесторів у приватизаційних процесах; 3) трансферу прибутку іноземного інвестора, вимоги щодо результатів діяльності іноземного інвестора; 4) системи інвестиційних пільг і обмежень, проведення державної експертизи інвестиційних програм, гарантії та права іноземного інвестора тощо.

Таким чином, з урахуванням вище розглянутих аспектів можна представити наступну систему принципів державного регулювання забезпечення ефективного прямого іноземного інвестування в інституційній економіці країни-реципієнта (табл. 2).

Таблиця 2

Ключові фактори державного регулювання забезпечення ефективного прямого іноземного інвестування в інституційній економіці

Група факторів	Характеристика факторів формування механізму державного регулювання ПІІ в інституційній економіці України
1. Правові фактори	- дієвість та передбачуваність (стабільність) законодавства в сфері прямого іноземного інвестування
	- наявність комплексності та стратегічної спрямованості нормативно-законодавчої бази у сфері в сфері прямого іноземного інвестування
	- повна відповідність чинного нормативно-правового забезпечення ефективному процесу інвестиційної діяльності та економічних перетворень в країні
	- прозорий та об'єктивний захист прав іноземних інвесторів
	- розвинена судова система
	- відсутність корупції в державних органах усіх гілок влади (законодавча, виконавча, правова)
2. Політичні фактори	- політична стабільність
	- стратегічний курс на демократизацію та інтеграцію
	- зовнішня політика країни
	- міжнародний імідж країни
	- комплексність та взаємоузгодженість дій гілок влади в країні
	- наявність довіри населення до здійснюваних реформ
3. Економічні фактори	- стабільність макроекономічних показників
	- наявність сприятливих податкової політики
	- забезпечення надійного страхування прямих іноземних інвестицій
	- розвинений фондовий ринок
	- вигідний митний механізм
	- ефективний кредитний механізм прямих іноземних інвестицій
- диверсифікованість і структурованість внутрішнього ринку	

	- відсутність (незначна частка) «тіньового сектору»
4. Організаційні фактори	- злагоджена система державних органів та прозорий порядок реєстрації
	- створення єдиного регулятивного органу
	- розвинена інвестиційна, виробнича та соціальна інфраструктура
	- наявність нескладної системи та необтяжливих процедур контролю
5. Кадрові фактори	- наявність підготовлених висококваліфікованих фахівців
	- достатньо високий рівень професійної компетентності учасників інвестиційного бізнесу та державних службовців, які здійснюють його регулювання
6. Інформаційні фактори	- доступність отримання інформаційних даних щодо: * країни в цілому; * пріоритетних та інвестиційно привабливих галузей, регіонів, підприємств; * наявних проектів
	- наявність реальної можливості отримання своєчасної та повної інформації щодо чинного законодавства у сфері прямих іноземних інвестицій
	- якісне надання консалтингових послуг
	- забезпечення налагодженого оперативного моніторингу процесу прямого іноземного інвестування
	- наявність базового Інтернет-ресурсу для систематизації усєї інформації про інвестиційні можливості та проекти в Україні
	- встановлення оперативного зв'язку з інвестором

**Джерело: складено автором на основі різних джерел.*

Для забезпечення ефективного функціонування, механізм державного регулювання прямого іноземного інвестування в інституційній економіці повинен забезпечувати реалізацію наступних ключових функцій:

1) функція залучення прямих іноземних інвестицій передбачає формування відповідної нормативно-правової бази; створення сприятливих умов для діяльності іноземних інвесторів; участь у міжнародному економічному співробітництві; визначення пріоритетних напрямів для залучення іноземних інвестицій; визначення потреб у залученні прямих іноземних інвестицій;

2) функція забезпечення ефективного використання прямих іноземних інвестицій спрямована на організацію експертизи і проведення конкурсного відбору інвестиційних проектів, програм; здійснення реєстрації інвестиційних проектів, програм; оцінку ефективності використання прямих іноземних інвестицій.

Зовнішнім проявом процесу державного регулювання прямого іноземного інвестування в інституційному середовищі є форми державного регулювання, які сукупність способів його організації і вираження змісту, що визначають умови, порядок, послідовність дій, які забезпечують ефективну реалізацію регулятивних функцій держави для

досягнення економічного розвитку країни. Таким чином, на підставі комплексного врахування та узагальнення представлених вище результатів проведеного дослідження можна обґрунтувати висновок, що сучасній парадигма прямого іноземного інвестування характеризується рядом наступних ознак:

1) активна регулююча роль держави, яка компенсує недосконалість ринкового механізму, у процесі забезпечення ефективної іноземної інвестиційної діяльності, як важливої передумови формування на інноваційних засадах соціально-орієнтованої економіки країни;

2) у процесі історичного еволюційного розвитку іноземної інвестиційної діяльності відбувається постійна зміна моделей державного регулювання цієї діяльності внаслідок трансформації та удосконалення основні напрямків, форм, методів, механізмів, інструментарію та функцій державного регулювання прямого іноземного інвестування в інституційному середовищі;

3) від етапів становлення ринкової економіки та визначених пріоритетів соціально-економічного розвитку країни залежить характер та особливості механізму державного регулювання прямого іноземного інвестування в інституційній економіці країни;

4) масштаби та специфіка функціонування механізму державного регулювання прямого іноземного інвестування в інституційному середовищі характеризуються наявністю суттєвих відмінностей в різних країнах.

Отже, роль механізму державного регулювання забезпечення ефективного прямого іноземного інвестування в сучасних умовах високої мінливості і непередбачуваності бізнес-середовища набуває дедалі більшої важливості, як однієї з ключових технологій генерування імпульсу та підтримання економічного розвитку національної економіки, як на мікро, так і на мезо- та макроекономічному рівнях в глобалізованому економічному просторі.

Список використаних джерел

1. Норт Д. Институциональные изменения: рамки анализа / Д. Норт // Вопросы экономики. – 1997. – №3. – С.6.
2. Обушна Н. І. Державне регулювання прямих іноземних інвестицій в Україні / Н. І. Обушна, Т. В. Мацибора. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 338 с.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання іноземних інвестицій та кредитування: Закон України від 27.04.2010 р. № 2155-VI: за станом на 27.04.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Про іноземні інвестиції: Закон України від 13.03.1992 р. № 2198а – XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

5. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 р. №93/96 : за станом на 15.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Реверчук С. К. Інвестологія: наука про інвестування: [Навч. посібник] / С. К. Реверчук , Н. Й. Реверчук, І. Г. Скоморович [та ін.]. – Атіка, 2001. – 264 с.

Summary. The problem of the forming effective mechanism of foreign direct investment in context of institutional economy is analyzed.

Keywords: foreign direct investment, institutional economy, efficiency.

УДК 658.81:622.33

Трушкіна Н.В.,
науковий співробітник,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК НАПРЯМ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

*Дослідження виконано в рамках науково-дослідної роботи ІЕП НАН
України «Розвиток публічно-приватного партнерства в процесі
модернізації вугільної промисловості та теплової енергетики» (номер
держреєстрації 0115U001638).*

*Виявлено тенденції сучасного розвитку збутової політики
вугледобувних підприємств України. Визначено пріоритетні напрями
вдосконалення організації збутової діяльності в контексті
реформування вітчизняної вугільної галузі.*

Ключові слова: вугледобувне підприємство, збутова діяльність,
організація, пріоритетні напрями, реформування.

В Енергетичній стратегії України до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» підкреслено про необхідність формування «системи прямих ринкових відносин між виробниками вугілля і його споживачами» [1, с. 52]. У рамках «Концепції Державної цільової економічної програми реформування вугільної промисловості на період до 2020 року» заплановано забезпечення «створення умов для функціонування вільного ринку вугілля, зокрема вжиття заходів з встановлення ринкової ціни реалізації вугільної продукції, ліквідації посередників» [2].